

ringar – känslan av att betrakta något ”annorlunda”, dels det faktum att nästan alla medeltida bilder bör tolkas som element inom ramen för ett teologiskt teckensystem. Det är en spännande utmaning för Liepe att ”avtäckade betydelse som bilderna har kommunicerat”. Därvid utgår hon även från Sarah Beckwiths konstaterande att kroppen är en arena för förhandling av social identitet, att kroppen utgör det medium genom vilket individ och samhälle blir materialiserade och sätts emot varandra. Liepe vidareutvecklar Beckwiths resonemang till att fokusera på *bilden* av kroppen som en del av en offentlig förhandling om kroppens roll som social katalysator och symbol. Däremot avstår hon från att ge sig in i en djuplodande diskussion om hur kroppen som sådan fungerade i det medeltida samhället. Detta är förvisso att beklaga, men under rådande omständigheter är det fullt förståeligt – boken snarast vinner i vetenskaplig pregnans på sin strikta fokusering.

Det är omöjligt att här ge mer än en hastig översikt av den rikt illustrerade bokens innehåll. I Sankt Petri-avsnittet diskuterar Liepe hur bilderna kan delas upp i betydelsebärande kategorier, exempelvis med utgångspunkt i helighet, nakenhet och idealkroppslighet. I det andra huvudkapitlet studeras kroppens språk – form, komposition, positioner, gester, mimik, attityder, kropparnas inbördes samspel etc. – i detalj. Liepe poängterar att vi är tvungna att mobilisera epokens egna kulturella signaler för att inse hur meningar under medeltiden byggdes upp med visuella medel. I den sista analysen står kön och sexualitet i centrum för resonemanget, detta eftersom kyrkan ställde betydande krav på denna punkt, krav som avspeglas även i bildkonsten. Genom att studera bilderna öppnar vi en väg till förståelse av patriarkatets natur.

Ur medeltidsforskningens perspektiv har Liepe gjort ett förtjänstfullt arbete som ingen kulturhistoriskt intresserad medievalist på våra breddgrader kan ignorera. I ett vidare perspektiv formar sig hennes undersökning till en kraftfull plädering för bilden som källa till kunskap om det förflutna. Liepe illustrerar genom sina analyser tydligt vilken kraftfull potential som ligger i historisk forskning centrerad kring bilder. Om vi tar dem på allvar och inte ringaktar detaljerna öppnar sig en värld av ny kunskap. Det starka patos för bilden som historisk källa som ligger till grund för analyserna i *Den medeltida kroppen* gör (eller borde åtminstone göra) boken högt intressant även för forskare som är lindrigt intresserade av danskt kalkmåleri och medeltida sarkofager. För eller senare måste alla vi textforskare – jag räknar mig själv till denna väldiga kategori – komma ur den skrivna

textens tvångströja, om inte annat för att vi går miste om så många alternativa inkörspår till det förflutna om vi slentrianmässigt vägrar befatta oss med dess bilder. Om vi på allvar strävar efter att förstå det förflutna i alla dess mångskiftande former och verkligheter måste vi låta alla tillgängliga källor, även bilderna, tala till oss. Att medvetet välja bort visuella illustrationer är detsamma som att välja bort alla dessa brokiga sammanhang, att indirekt vägra utveckla de humanistiska vetenskaperna. Genom sin nya bok har Lena Liepe på ett övertygande vis satt den historiska bilden i högsätet, och jag kan bara hoppas att fler än konstvetare och redan frälsta medeltidsforskare tar till sig budskapet.

Dick Harrison, Lund

Susanna Hedenborg och Ulla Wikander:
Makt och försörjning. Studentlitteratur,
Lund 2003. 223 s. ISBN 91-44-04220-5.

I den nyutkomna boken *Makt och försörjning* ger sig författarna Susanna Hedenborg och Ulla Wikander i kast med de senaste 200 årens förhållande mellan könen i Sverige med ledorden förändring och makt, och med kvinnligt och manligt. Boken är i första hand en lärobok i vad som uppfattas och uppfattats som kvinnligt respektive manligt arbete, dvs. genusarbetsdelningen, och hur detta förändrats från slutet av 1700-talet fram till idag. Författarna är verksamma som forskare och lärare i ekonomisk historia vid Uppsala resp. Stockholms universitet och det var under arbetet med kursen *Kvinnor, män, makt och försörjning* vid Stockholms universitet som författarna fann att det saknades en grundbok som på olika sätt belyste de här frågorna. Boken vänder sig därför också i första hand till studenter i historiska ämnen vid universitet och högskolor, men fungerar också bra för alla som är intresserade av kön- och genusrelaterade frågor. Boken har dessutom en betydligt större bredd genom att lättillgängligt och intresseväckande diskutera och visa hur kvinnors och mäns arbetssituation och arbete organiserats och förändrats under de senaste två århundradena.

Bokens första avsnitt, ”Historiesyn och perspektiv”, leder speciellt den oinvigda läsaren in bland stundtals omfattande diskussioner, som genusbegreppet och hur synen på vad som ansetts som ”arbete” förändrats över tid.

Just omtanken om den ovana läsaren är genomgående stor i boken. Författarna redogör nog för olika resonemang och introducerar begrepp som genuskodning,

genussegregering, genushierarki och genuskomplementaritet samt leder den intresserade läsaren vidare genom inte minst noggranna källhänvisningar, tips på bredvidläsning och en utförlig bibliografi som också innehåller anvisningar för vidare läsning. Detta gör att diskussionerna i boken sällan slutar med författarnas text utan snarare leder läsaren vidare och de lyckas samtidigt även rikta in sig på en bredare läsekrets än bara universitets- och högskolestudenter.

I fem olika avsnitt beskriver och studerar författarna kvinnors arbete genom att se närmare på familjen, på mäns och kvinnors arbete i det förindustriella Sverige liksom i 1900-talets samhälle samt på välfärdstatens och kvinnorrörelsens framväxt. Ur ett genusperspektiv vill de belysa samband mellan aktör och struktur och öka förståelsen av maktförhållanden och försörjning men även hur dessa hänger ihop. Författarna pekar på att kvinnor i alla tider har utfört arbete inom alla områden och på alla nivåer i samhället, men mer sällan erhållit lön, uppskattning eller ens erkännande för det. Genom lagar, förordningar och normsystem hade män makt över kvinnor och begränsade, kontrollerade och inskränkte deras liv och verksamhet.

Sambandet mellan aktör och struktur är viktigt i boken, något som inte minst märks i de många omsorgsfulla beskrivningarna av lagar och förordningar som förekommer och tecknar en gedigen bakgrund till levda liv och individuella levnadsöden. Här finns också chansen att visa situationer där kvinnor och män faktiskt överträder gränser och tar sig in på nya områden som tidigare av olika anledningar varit stängda för dem. De arbeten kvinnor och män hade att utföra avgjordes av flera faktorer, som lagstiftning, ekonomisk och teknisk utveckling, de enskilda individernas livssituation och, inte att förglömma, uppfattningarna av vad som var kvinnligt och manligt. Tydligt framkommer det här att synen på kvinnor och män, på det som var "kvinnligt" och "manligt", förändrades när de fick tillträde till andra arenor i yrkeslivet.

Komplementaritet och *segregering* är två centrala begrepp i Susanna Hedenborgs avsnitt om genusarbetsdelningen under 1700- och 1800-talen. Under den här tiden levde de allra flesta i Sverige på landsbygden och försörjde sig genom jordbruk. Här var idén om genuskomplementaritet förhärskande. Kvinnor och män arbetade sida vid sida men med olika saker. Typiskt kvinnliga arbetsområden utgjordes av mjölkhantering, livsmedelsförädling, barnskötsel, textilproduktion och hushållsarbete. Män hade ansvaret för skogs- och åkerbruk samt för hästarna medan kvinnorna skötte om korna.

Lägst på den sociala rangskalan stod pigorna, som utan möjligheter till raster ofta utnyttjades till tunga arbeten. Samtidigt påpekar Hedenborg att det trots olika former av restriktioner förekom att kvinnor arbetade inom yrken och med saker som i huvudsak var förbehållna män. Hantverkare, manufakturister, handlare och andra liknande yrken var för ett fåtal kvinnor en möjlighet. Änkor hade under den här perioden laglig rätt att arva sin makes rörelse och betraktades även juridiskt som myndiga.

Men arbete var inte bara ett nödvändigt ont för att kunna försörja sig, något som Hedenborg också visar i sin studie av välgörenheten och välfärdsstatens framväxt under 1800-talet. Fattigdomen ansågs bero på moraliska brister hos den enskilda individen och den privata filantropiska rörelsen gick ofta ut på att på olika sätt fostra de fattiga att hjälpa sig själva till en bättre – eller åtminstone dräglig – tillvaro. Här pekar Hedenborg på att välgörenheten var genuskodad. Kvinnor ansågs allmänt vara bäst på denna typ av omsorgsarbete då de hade en "naturlig" fallenhet för vårdande arbete och att det låg nedärvt i deras kvinnlighet.

Förändring är ett av bokens nyckelord. Ulla Wikander behandlar det i synnerhet föränderliga 1900-talet i ett av bokens längre avsnitt. Hon pekar på att det förra seklet mer än något annat tidigare erbjudit kvinnor tillträde till traditionellt manliga områden – även om det inom vissa områden dröjt. Rätten till utbildning är ett belysande exempel. Först på 1870-talet fick kvinnor möjlighet att studera vid de svenska universiteten men det skulle dröja ända till 1928 innan staten betalade även deras gymnasieutbildning, som var en förutsättning för tillträde till de högre studierna. Innan dess var det alltså i högsta grad en ekonomisk fråga att avlägga studentexamen och mycket ett privilegium de mindre bemedlade klasserna i samhället inte hade tillgång till.

Det förra seklet medförde också genomgripande förändringar inte minst i människors arbetsliv. Från att ha varit ett jordbrukarsamhälle blev Sverige ett land där allt fler kom att arbeta inom tjänstesektorn. Dessa förändringar ingrep också i synen på det "kvinnliga" och det "manliga". Wikander pekar på att vissa yrkesområden, som tidigare varit starkt förknippade med till exempel manlighet – som skolläraryrket – numera i större utsträckning förknippas med kvinnlighet. Allt i enlighet med tanken på den omvårdande kvinnan. Kvinnorna blir dock färre ju högre upp i utbildningssystemet man kommer och på eftergymnasial nivå dominerar fortfarande männen.

Många är de positiva förändringar som ägt rum under

den undersökta perioden, som vi sett, men är det då alldeles självklart att vi hela tiden går mot ljusare tider? Har förändringarna lett till några reella förbättringar för kvinnors och mäns situation i samhället? Har kvinnorrörelsen och införandet av lagar och reformer bidragit till att Sverige idag är ett jämställt land? Här menar författarna att fallet inte är så, utan att det snarare är långt kvar till jämställdhet mellan könen. Både maktbalansen och genussegregeringen har visserligen ändrats, men den består. Kvinnor har fortfarande oftare än män sämre arbetsvillkor och finns representerade i yrken med lägre status och lägre lön. Undersökningen visar att kvinnor och män inom vissa områden uppnått bättre villkor, och att genusarbetsdelningen ser annorlunda ut idag än för 200 år sedan – men att den likväl finns där. Kvinnor är fortfarande överrepresenterade inom vården medan män återfinns inom tekniska yrken.

Ett annat ledord i boken utgörs av *makt*. Författarna pekar i sina studier på hur arbetet organiserades efter vem som var maktens innehavare och vem som kunde omsätta beslut i praktiken. Idag är det t.ex. möjligt för en ensamstående kvinna att på egen hand uppfostra och försörja sina barn. Det är inte heller behäftat med skam att vara ogift mor och begreppet ”oäkting” har mer eller mindre förlorat sin innebörd. Demokratiseringen är en viktig maktfördelning i samhället, precis som att kvinnor och män fått fler möjligheter att påverka sin omvärld, rättigheter men också skyldigheter. I dag har kvinnor och män lika arvsrätt, samma rätt till föräldraförsäkring och båda könen har rösträtt. Trots att maktbalansen förändrats till kvinnors fördel, menar Wikander att det inte heller här väger jämnt mellan kvinnor och män. Det är fortfarande män som har den största makten i samhället och det är de i högre utsträckning som innehar yrken som leder till anseende och respekt.

Det förindustriella svenska samhället är en ofta marginaliserad period i (ekonomisk) historia, någonting som Hedenborg också påpekar i sitt avsnitt, mycket till följd av det rådande källäget där kvinnor systematiskt uteslutits och osynliggjorts. Samtidigt är det synd att den också i den här studien fått en något tillbakadragen plats. Som läsare får man uppfattningen att de genomgripande förändringarna skett just under 1900-talet och att arbete, makt och försörjningsmöjligheter innan dess till mångt och mycket varit desamma, såväl under 1700- som 1800-tal.

Makt och försörjning är på flera plan en läsvärd och lättsmält bok som dessutom är lättillgänglig även för dem som inte redan har ett intresse av, eller är insatt i, kön- och genusrelaterade frågor. Lättillgängligheten

försämrar inte av att boken är genomarbetad och de olika avsnitten rent språkligt inte skiljer sig alltför mycket från varandra. Hedenborg och Wikanders bok består av en tät och genomgripande introduktion till det svenska arbetslivets olika komponenter under de senaste två århundradena. Som sådan fyller den helt klart ett tomrum, inte bara i undervisningen av universitets- eller högskolestudenter utan också för en bredare läsekrets.

Marie Steinrud, Uppsala

Lars Magnusson: *Äran, korruptionen och den borgerliga ordningen. Essäer från svensk ekonomisk historia*. Atlantis, Stockholm 2001. 163 s., inb. ISBN 91-7486-539-0.

Lars Magnussons essäsamling *Äran, korruptionen och den borgerliga ordningen. Essäer från svensk ekonomisk historia* rör i huvudsak senare hälften av 1700-talet och förra hälften av 1800-talet. Samlingen är dels en omvärdering av några etablerade sanningar inom svensk ekonomisk historia, dels en plaidoyer för att (även ekonomisk) historia ska skrivas framlänges och inte baklänges.

Istället för en dominerande segrarnas historia, eller vad anglosaxarna kallar en ”whig interpretation”, där allt relateras till den segrande ”stora traditionen”, bör historien skrivas i rätt ordning, det vill säga framlänges. Magnusson vänder sig sålunda mot en historieskrivning som använder modern ekonomisk teori som mall och utgångspunkt. Ett sådant betraktelsesätt gör det omöjligt att förstå vad de äldre ekonomerna egentligen menade, vad de ville med sina inlägg. Detta innebär även att historikerna måste uppmärksamma inte bara de etablerade hjältarna och banbrytarna utan även medelmåttorna. Dessutom måste även ekonomihistorikerna sätta in de författare de studerar i en bredare ram av allmänna historiska sammanhang, eftersom det var i just dessa sammanhang författarna ville åstadkomma något med sina skrifter snarare än att blott utgöra en länk i den ”stora traditionen”. Till detta hör inte minst att ekonomiämnet som vi förstår det idag överhuvudtaget inte existerade under den period Magnusson uppehåller sig vid. Idéer om ”ekonomi” måste därför sökas i material vi idag inte skulle kalla ekonomiskt, som politiska skrifter, naturfilosofiska arbeten och moralfilosofiska alster.

Att realisera hela detta ambitiösa (och åtminstone i andra discipliner okontroversiella) program i en essäsamling av fysiskt ganska begränsat omfång men med te-